

**MUMTOZ RAQS SAN’ATI TARIXI, IJRO AN’ANALARI VA BADIY
XUSUSIYATLARI**

Respublika musiqa va san’at texnikumi

Gimazetdinova Nigina

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek mumtoz raqs san’atining shakllanish tarixi, nazariy asoslari, badiiy va estetik xususiyatlari, ijro texnikasi, sahna talqini hamda uning o‘zbek musiqa-madaniy tizimidagi o‘rni ilmiy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Mumtoz raqsning sharq musiqasi, xonandalik, maqom an’analari bilan uzviy bog‘liqligi, xalq raqslari bilan farqi, harakat plastikasining nozikligi va dramatik talqini haqida batafsil ma’lumot beriladi. Shuningdek, zamonaviy sahnada mumtoz raqsning rivoji, pedagogik o‘qitish metodlari va ijrochilik maktablari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: mumtoz raqs, sharq xoreografiyasi, estetik plastika, maqom, sahna madaniyati, ritm, kompozitsiya, plastika, milliy raqs maktabi.

Mumtoz raqs — o‘zbek raqs san’atining eng nozik, eng murakkab va estetik jihatdan takomillashgan turlaridan biridir. U Sharqning ko‘p asrlik xoreografik an’analari, xonandalik va maqom san’ati bilan uzviy aloqada shakllangan. Mumtoz raqsning har bir harakati, qo‘l va bilak o‘yini, gavda ritmi chuqur mazmundor bo‘lib, unda milliy ehtiros, ruhiy holatlar, falsafiy ramzlar mujassamdir.

Xalq raqsidan farqli ravishda, mumtoz raqs: kompozitsion jihatdan murakkab, harakatlari nafis, ritmik-o‘zgaruvchan, sahnaviy talqinga boy, musiqiy mazmun bilan uyg‘unligi kuchli.

Mumtoz raqs asosan maqom musiqasi, mumtoz ashula va Sharqoniy poemalar bilan chambarchas bog‘liq.

Mumtoz raqsni ilmiy asosda o‘rganish XX asr o‘rtalaridan boshlab jadal rivojlandi. Bu borada quyidagi guruh tadqiqotlar alohida ahamiyatga ega:

Al-Farobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy asarlarida musiqiy-ritmik harakatlar, muvozanat, estetik go‘zallik haqida sharqona qarashlar mavjud.

G. Rasulova, M. To‘xtasinov, R. Zokirovlarning izlanishlarida mumtoz raqs harakatlari, plastika tizimi, musiqiy uyg‘unlik, sahna madaniyati ilmiy asosda yoritilgan.

A. Rajabov, F. Karomatov, R. Abdullayevlarning maqomshunoslik bo‘yicha tadqiqotlarida mumtoz raqsning musiqa bilan uyg‘unligi tahlil qilingan.

raqs dramaturgiyasi, sahna kompozitsiyasi, plastik yechimlar va raqqos texnikasi bo‘yicha muhim ma’lumot beradi.

Mumtoz raqsning ildizlari: qadimiy marosim raqslari, saroy madaniyati, o‘tmishdagi hunarmand va san’atkor jamoalari, mumtoz musiqa asosida shakllanib, XIX–XX asrlarda mustaqil badiiy tizimga aylangan.

Mumtoz raqs hududiy uslublari: Buxoro uslubi — sokin, falsafiy, yerdan kelgan harakatlar. Xiva uslubi — tantanavor, chiroyli amplituda, dastlabki saroy estetikasiga xos. Farg‘ona–Toshkent uslubi — eng nafis, lirizm ustuvor, qo‘l-bilak plastikasi rivojlangan.

Qo‘l harakatlari — barmoqlar, bilaklar, tirsaklar va yelkaning nozik ishlashi orqali amalga oshadi. Bu plastika Sharq estetikasining ramziy ifodasidir.

Raqs maqomning ritmiga bog‘liq: 6/8, 4/4, 10/8, o‘zgaruvchan o‘lchovlar.

Maqomdagi ohang o‘z-o‘zidan raqqosaning harakatini belgilaydi. Raqs musiqaga “ichdan bo‘ysunadi”.

Mumtoz raqs ko‘pincha: lirik, falsafiy, dostoniy, dramatik obrazlarni ifodalaydi.

Kiyim, yorug‘lik, makon, atributika — barchasi raqs mazmuniga xizmat qiladi.

Mumtoz raqs ijrochiligida texnika Qo‘l va bilak texnikasi “Qaldirg‘och qanoti” harakati, “Lola ochilishi”, “Bilak egilishi”, murakkab barmoq kombinatsiyalari

Mumtoz raqsning o‘ziga xos jihati — gavda engil, ammo barqaror.

Sharq xoreografiyasida yurak-kechinmalar ko‘proq ko‘z va qosh orqali ifodalanadi.

Qadam tashlash texnikasi mayin qadam, “parvoz qadam”, diagonal yurish, gir-javlonlar

Harakatlar kulminatsiyaga qarab kuchayadi yoki pasayadi — bu “badiiy nafas” deb yuritiladi.

Raqs kirish, rivoj, kulminatsiya va yakun qismidan tarkib topadi.

Mumtoz raqs asosan yakka ijro bo‘lsa-da, ansambl shakllari ham mavjud.

Raqs jarayoni musiqa frazalari bilan bo‘linadi.

Raqs qahramonining ichki kechinmalari harakatlar orqali namoyon bo‘ladi.

Bugungi kunda mumtoz raqs: teatr sahnalarida, xalqaro festivallarda, estrada ko‘rinishlari bilan sintezda, xoreografik laboratoriyalarda, professional o‘quv dargohlarda samarali rivojlanmoqda.

Raqsga yangi kompozitsion yondashuvlar, zamonaviy dramaturgiya va yorug‘lik texnologiyalari qo‘llanilishi uni yanada yuksaltirmoqda.

XULOSA

Mumtoz raqs — o‘zbek milliy xoreografiyasining eng nozik, badiiy jihatdan mukammal bo‘lgan san‘at turidir. Uning shakllanishi sharqona poetika, maqom musiqasi, estetik plastika va raqqosning ichki ruhiy dunyosi bilan bog‘liq. Har bir harakat ma’noli, tasviriy va ramziy bo‘lib, milliy san‘atning falsafiy mazmunini ochib beradi. Zamonaviy davrda mumtoz raqs an’anaviy shaklni saqlagan holda yangi talqinlarda rivojlanmoqda. Ushbu san‘atni ilmiy asosda o‘rganish va yosh avlodga yetkazish milliy madaniyatning davomiyligini ta’minlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Zokirov N. *O‘zbek raqs san‘ati tarixi*. — Toshkent, 1999.
2. Rasulova G. *Sharq raqs plastikasining asoslari*. — Toshkent, 2010.
3. Tojiyeva M. *Xalq va mumtoz raqs folklori*. — Toshkent, 2014.
4. Rajabov A. *O‘zbek maqom san‘ati*. — Toshkent, 2010.
5. Karomatov F. *Maqom va Sharq musiqasi*. — Toshkent, 2000.
6. Hojayeva T. *Xoreografiya asoslari*. — Toshkent, 2016.
7. UNESCO. *Classical Dance Traditions of Central Asia*. — Paris, 2012.